

ЛИТЕРАТУРЕН ЗБОР

4—6

СКОПЈЕ

2022

ЛИТЕРАТУРЕН ЗБОР

Сојуз на друштвата за македонски јазик и литература на РС Македонија

Година LXIX

Со указ на Претседателот на Социјалистичка Федеративна Република Југославија од декември 1978 година, Сојузот на друштвата за македонски јазик и литература на СР Македонија е одликуван со Орден на трудот со црвена ѕвезда.

Со указ на Претседателот на Социјалистичка Федеративна Република Југославија од ноември 1979 година, по повод дваесет и петгодишнината од излегувањето, а за особени заслуги и успеси постигнати во негувањето и развивањето на македонскиот јазик и литература, како и за значаен придонес за стручно издигнување на наставничкиот кадар, списанието „Литературен збор“, орган на Сојузот на друштвата за македонски јазик и литература на СР Македонија, е одликувано со Орден на трудот со златен венец.

Редакција: Гордана Алексова
(главен и одговорен уредник)
Јасна Котеска
Јасмина Мојсиева-Гушева
Лидија Тантуровска

Меѓународен редакциски совет на списанието „Литературен Збор“ (2022)

Јан Соколовски	Татјана Росиќ-Илиќ
Љупчо Коцарев	Јеспер Гарсдал
Абрахим Х. Кан	Наташа Станковиќ-Шошо
Вера Смоле	Ивица Баковиќ
Ева Д. Баховец	Станислав Станковиќ
Емине Инанир	Примож Репар
Александар Јерков	

Финансирано од Министерството за култура на
Република Северна Македонија

ISSN 0024-4791

ЛИТЕРАТУРЕН ЗБОР

ГОД. LXIX СКОПЈЕ, 4-6 2022

СОДРЖИНА

ПОВОДИ

Бобан Карайејовски

ЈАЗИКОТ И СТИЛОТ НА ЈОВАН ПАВЛОВСКИ
(По повод јубилејното издание на *Сок од просјатина*) 3

ЈАЗИК

Лиљана Макаријоска

Бисера Павлеска-Георѓиевска

ФРАЗЕОЛОГИЈАТА ПО ТВОРЕЧКИТЕ ВРВИЦИ
НА ТРАЈАН ПЕТРОВСКИ 17

Васил Дрвошанов

КОИ СЕМАНТИКАТА НА ЛЕКСЕМАТА *БАР*
ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК 29

Бисера Ситанкови

ЧЕСТИТЕ ГРЕШКИ НА СТУДЕНТИТЕ НА ИСПИТОТ
ПО СОВРЕМЕН ГЕРМАНСКИ ЈАЗИК 3 И 4 33

Бојан Петревски

ГЛЕДНИТЕ ТОЧКИ ВО ЕСЕНИСТИКАТА НА КОНЕСКИ 45

Маѓдалена Симонска

УЛОГАТА НА НЕКОИ ВАРИЈАБЛИ И НА СОЦНОЕКОНОМИЈАТА
ВО УСВОЈУВАЊЕТО ВТОР ЈАЗИК 55

Марија Анѓе夫ска

ЕТНОНИМИТЕ ВО МАКЕДОНСКАТА ФРАЗЕОЛОГИЈА 67

Марија Аџанасова

ПРЕДЛОГОТ *В(О)* ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК 79

Маѓдалена Ристевска

ФРАЗЕОЛОШКИТЕ ИЗРАЗИ ВО ПРОЗНОТО ТВОРЕШТВО
НА ПЕТРЕ М. АНДРЕЕВСКИ
(со посебен осврт кон *Тунел*
Последните селани и *Небеска Тимјановна*) 93

ЛИТЕРАТУРА

Атанасе Николовски

АКАДЕМИК ПРОФЕСОР ВАСИЛ ИЉОСКИ
(20.12.1902 – 2.11.1995) 120 ГОДИНИ ОД РАГАЊЕТО 105

Иван Антиповски

ДЕЈСТВУВАЧКАТА ЕСТЕТИКА И ОБЈЕКТИВНАТА ВИСТИНА
ВО РАЦИОНОВАТА КНИЖЕВНА КРИТИКА 115

Александар Ивановски

УЛОГАТА НА ИМАГИНАЦИЈАТА ВО ТЕАТАРОТ 123

Горан Тренчовски

РОМАНОТ КАКО ОСНОВА ЗА ПРЕТСТАВА ИЛИ ФИЛМ 131

ПРИКАЗИ

Искра Пановска-Димкова

ДЕСЕТИ НАУЧЕН СОБИР НА МЛАДИ МАКЕДОНИСТИ
КОНФЕРЕНЦИЈА ВО ЧЕСТ
НА ПРОФ. ЛИЈАНА МИНОВА-ЃУРКОВА 145

ХРОНИКИ

Марија Панчева

ХРОНИКА ЗА ЛИНГВИСТИЧКАТА СЕКЦИЈА
НА 49. МЕГУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЈА
НА МСМЈК ПРИ УКИМ 149

Љуѓика Евроска

КОНФЕРЕНЦИЈА НА КОМИСИЈАТА ЗА НАСТАВА
НА МАКЕДОНСКИОТ СЛАВИСТИЧКИ КОМИТЕТ 153

**ДЕЈСТВУВАЧКАТА ЕСТЕТИКА И ОБЈЕКТИВНАТА
ВИСТИНА ВО РАЦИНОВАТА КНИЖЕВНА КРИТИКА**

Публицистичката и есеистичката актива на Рацин во историскиот континуум претставува *пресек на македонскиот книжевен интелектуализам*, остварен од личноста за која неслучајно Конески ќе рече дека е „најиздигнат македонски народен интелектуалец од неговото време, најкултурен наш човек“ (Конески 1987: 99). Рациновиот есеј, како што е нагласено од Весна Мојсова-Чепишевска во едно од немногубројните претходни осврнувања кон овој сегмент од опусот на Рацина, „е вистински репрезент на научниот есеј“ (Мојсова-Чепишевска 2021: 165). Оттука, нужно е да се извршат темелни разграничувања меѓу вистинската публицистика и вистинската книжевна критика и есеистика во Рациновиот опус, како што укажа и Миодраг Друговац, „зашто поголемиот дел од тие Рацинови написи ги имаат сите потребни атрибути на една во сè автентична книжевна критика, односно есеистика“ (Друговац 1987: 42), на што упатува и напомената на Мојсова-Чепишевска за потреба од „сериозно хипертекстуално исчитување“ (Мојсова-Чепишевска 2021: 175) на овој сегмент од Рациновата оставнина.

Навраќајќи се кон т.н. Рацинов период во македонската книжевна критика и анализирајќи ги особеностите на Рациновите критичко-есеистички текстови, од објавувањето на приказот на книгата „Новеле“ на Стеван Галогожа во 1931 година, па сè до последните, објавени на почетокот на Народноослободителната борба, се издвојуваат две фундаментални критичко-теориски категории – клучни постулати на неговата критичка реч: *дејствувачка естетика* и *објективна вистина*.

Својствено на неговата марксистичка ориентација, интересот за естетиката во книжевното дело кај Рацина е *воопшто во дејствувачка естетика*, односно по *естетика на акцијата*, која инсистира на суштествувањето на книжевното дело во контекстот и на некнижевната стварност. Но, клучно, независно од таквото поимање, Рациновата критика и публицистика, сепак, првенствено го исчитува книжевниот текст со диоптрија што не инсистира таквата естетика да се перципира догматски, што дополнително придонесува Рациновите критики да се вреднуваат и надвор од вообичениот однос кон социјалистичката/левата книжевнокритичка реч и да се воспостави синтеза на *воопшто раѓајќа во дејствувачка естетика* во Рациновите критички судови и перцепции за книжевноста со позициите на Мирослав Крлежа во текот на судирот на книжевната левица во Југославија. Впрочем, Рациновата критика сведочи и за зародишот на

современото (понатаму етаблирано и како модернистичко) микрочитање на книжевното дело во нашата книжевна традиција, ама за изградена лична свест покрај потребата од вреднувачки дијалог со делото (а. не дотолку со авторот надвор од делото), да се има предвид и севкупниот книжевен и културен контекст и визија за натамошниот книжевен развнток.

Како илустративен пример би го посочиле критичкиот приказ за полемичката книга „Скидање маске“, објавена во Загреб во 1931 година, во кој Рацин потенцира: „Вистина, актуелност на денешнинава не е баш книжевноста, секако. Но значи ли тоа дека и покрај тоа, книжевноста е некоја 'terra incognita' и дека писателите се така далеку надвор од таа актуелност? Ќе се земе ли предвид дека особено најмладите се тие коишто сакаат да заседнат на изворите на општествените противречности и дека овие, пак, се суштински за понатамошниот развнток на општеството, — тогаш ќе се увиди од каква револуционерна или реакционерна важност е нивната дејност и положба на едно правилно гледиште“ [Рацин 1987 (7): 89–90]. Овој исклучително полемичен и аналитички коментар упатен од Рацина, користејќи го просторот за критичко осврнување кон делото на Савиќ Марковиќ Штедимлија, илустративно ја претставува Рациновата позиција за дејствувачката естетика, присутна во севкупната Рацинова критика. Се чини дека токму дејствувачката естетика е остварувањето на дејноста и положбата на едно правилно гледиште на кое тој отворено упатува. А, тоа гледиште го бара внатре, во книжевното дело! И, притоа, потрагата по дејствувачката естетика ја остварува со изградена свесност за потребата од книжевнотеориски инструментариум, кој, иако не реферира на книжевната теорија онаква каква што ја ползуваме денес, се базира на очекувањата од естетиката и од поетиката во контекстот, како на дотогашниот книжевен развој така и на потребите на актуелниот културен хронотоп, со настојување да се истисне можноста од изразито субјективни критички осврнувања. Потрагата со дејствувачката естетика на Рациновиот инструментариум се потврдува како влог во идејата за издржана, аналитична, а во извесна мера и мултидисциплинарна критичарска практика во коментирањето на особеностите и вредностите на книжевното (или на публицистичкото) дело.

Ваквиот пристап влог најсоодветно се согледува во некои од текстовите во кои тој полемизира со своите современици — автори и критичари, што може да се увиди и во неговиот критичко-есеистички текст „Реализмот на Ангелко Крстиќ“, пронајден во неговата оставина. Во него тој грчевито цели кон книжевна аргументација, задржувајќи се на стилско-формациските начела, наратолошките аспекти и, воопшто, поетичките особености,

демонстрирајќи критички микропрочит со остварување на задачата на книжевната критика да го сецира книжевниот текст и аргументирано да ги издвои неговите книжевни вредности и слабости. притоа анализирајќи го и во контекстот на опусот на неговиот автор и во контекстот на севкупната книжевна стварност. Таквиот прочит во конкретниот текст се согледува и преку адресирањето на конкретни пропусти во романот „Трајан“, кое Рацин го аргументира со конкретни барања од книжевниот текст, при што го отвора и прашањето дали Ангелко Крстиќ е вистински книжевен реалист.

Но, токму на недогматското третирање на *geјstivuvackaјiа естетика* се темели Рациновото полемизирање со ставовите за конкретни дела искажани од негови современици, кое сведочи и за поставувањето на темелите на современата книжевна полемика во нашата книжевна традиција, иако при исчитувањето на Рациновиот опус не може да се говори за полемика како одделен жанр, туку за критичко-есенстичко остварување што е резултат на потребата да се искаже своето мислечко – книжевно и културолошко, но и филозофско, визионерско Јас за книжевноста. Притоа, иако на Рацина не му е туѓа марксистичката определба дека е книжевноста субјективен одраз на објективната стварност, што е согледливо и во текстот „Теоријата на одразот и уметничката литература“, сепак, својот критички, естетски суд не го задржува ограничен во нејзината идејно-филозофска шема. Конкретна потврда за тоа се текстовите: „Ангелко Крстиќ пред судот на Пламенац“, „Уметноста на работничката класа“ и „Блазирани глупости за насмевката на Мона Лиза“.

Отворено и жестоко полемизирајќи со Пламенац во врска со неговите ставови и оценки за творештвото на Крстиќ, нарекувајќи ги „безапелациони критичарски осуди“, што наводно се објавуваат во името на „најпрогресивната идеологија“, Рацин го демаскира и го жигосува вулгарно-социолошкиот метод „на разбирање и оценка на едно уметничко дело“, и укажува на „апсурдот до кој се доаѓа со примената на методот на вулгарната социологија во уметноста“, за на крајот категорично и недвосмислено да констатира: „Гледајќи во уметничкото дело на еден писател само реализирани идеи на едно време, критичарите, биле тие ‘одлево’ или тие ‘оддесно’, секојпат кон тоа дело се однесувале потврдно или одречно, според тоа која идеја во делото им се допаѓа, пренебрегнувајќи ја на тој начин објективната вистина што се наоѓа во него. Ако на пр. Фргуниќ го глорификуваше Крстиќевиот ‘Трајан’ како манифестација на националната идеја, гледајќи во него еден свет од идеи блиски до критичарот, нашиот Пламенац поради тие идеи го негира Ангелко Крстиќ“ (Рацин 1987 (1): 154).

Иако, најверојатно поради ограниченоста на просторот за објава, но и поради тоа што некои се останати во ракопис, во некои од критичките текстови на Рацина (меѓу кои е и првиот ваков негов објавен текст), се забележува отсуството на поопштојна аргументација на изнесената оценка или констатација, но од друга страна, изнесени се смели, проникливи и издржани оценки и видувања, кои упатуваат кон заклучок дека и надвор од приказот зад нив стои Рациново студиозно и аналитичко истражување на книжевниот текст и тоа во тогашниот југословенски книжевен контекст.

Но, неслучајно, во овие текстови Рацин го употребува и терминот *објективна вистина*, како книжевна категорија. Од една страна, тој најверојатно реферира на марксистичкото стојалиште дека писателот е должен стварноста да ја прикажува објективно во книжевниот текст. Впрочем, затоа и вели дека единствено правилна теорија на уметноста е онаа што ја сфаќа уметноста „не како симболно дочарување на вистината на стварноста, туку како специфичен, уметнички одраз на објективната реалност и која во секоја вистинска уметност го открива нејзиниот длабок спознајно-културен елемент“ (Рацин 1987 (9): 166). Но, од друга страна, станува збор и за „објективна вистина“ за естетското и поетичко-уметничко и интерпретативно рамниште на книжевниот текст. За Рацина објективната вистина едновременно е и естетска и книжевно-етичка категорија.

Во контекстот на Рациновата објективна вистина, како книжевноисториски одглас што отвора и други можности и прашања за анализа на Рациновиот критичарски дискурс, мошне важен е Рациновиот став дела писателот за односите, за животот, за општеството и за самиот човек, воопшто, ни ја зборува вистината на еден специјален, уметнички начин. Иако не дава некаква дефиниција што сè теориски иманентно припаѓа на одредбата *специјален, уметнички начин*, можеме да согледаме дека, едновременно, алудира на сето она што го формулира идентитетот/поетиката на книжевниот текст, а со тоа и на книжеvnата постапка и на стилот на авторот. Со ваквата перцепција за специјален уметнички начин, сепак, и покрај приврзаноста за одредбата дека е книжевноста субјективен одраз на објективната стварност, Рацин демонстрира критичарски изградена свесност за естетската функција и димензија на книжевното дело, која не овозможува тоа да се перципира поедноставено, како инструмент на стварноста.

Впрочем, и во негативната критика за брошурата „Уметноста и работничката класа“, Рацин задира и во некои постојано отворени прашања за книжевноста и, воопшто, за перципирањето на уметноста. Но, во исто време, во однос со категорија-

та *објективна вистина* ја надоврзува и категоријата *вистинска уметност*, за која и денес, особено по веќе завршенот подем на постмодернизмот, сè уште се полемизира – дали е објективна или субјективна категорија и дали е воопшто категорија на која може да се повикнува критичкото/оценувачкото осврнување за книжевните/уметничките остварувања.

Клучно, во споредба со низа свои современици, Рацин не мисли дека вистинската уметност треба да му е туѓа на работникот и на новото време. Поради тоа, тој и грчевито ги опорува заклучокот и главна теза во оваа брошура од Живоин Цветковиќ: „...работниците во современи услови на живот не може да се издигнат до ‘разбирањето на правата и вистинската уметност’, па затоа во културно-просветните организации требало да бидат воспитувани во духот на ‘класната пролетерска идеологија, култура и уметност’. Но, всушност, неразбирање и неспособност за сфаќање на вистинската уметност има единствено кај вакви квази-идеолози на работничката класа, коишто со своите непролетерски теории ја заглупуваат нејзината свест“ [Рацин 1987 (9): 166]. За Рацина, кој се надоврзува на претходното Лениново поимање, новото во книжевноста не треба да е дисконтинуитет на тогаш веќе канонизираните книжевни вредности во кој ќе се препознава нова левичарска естетика, туку треба да е континуитет на веќе создадената вредна *вистинска уметност*, што задира и во концептот на книжевната и културна традиција.

Рациновите размисли за несоодветниот пропагиран однос кон реципиентот и за залагањето за програмска книжевност со поетика на работничката средина (жртвување на книжевноста за не книжевни цели), кои се базираат на убеденоста во дејствувачката естетика и објективната вистина, на пример, засведочени се и во текстот „Блазирани глупости за насмевката на Мона Лиза“: „Зарем ова не личи на оваа култура што треба да се роди – ‘незнајно од каде’? Зарем ова не личи на оние стари, одамна, одамна погребани идеи на пролеткултот, што поникнаа од редовите на руските махисти и ревизионисти?“ [Рацин 1987 (2): 160] – дециден е Рацин, на едно друго критичко и мислечко рамниште реферирајќи на неговото поимање на објективната вистина.

Во ваквите гледишта и во ваквиот пристап, илустративно прикажани преку некои од Рациновите критичко-есеистички текстови, го препознаваме Рациновото настојување да се оствари влог во натамошното димензионирање на книжевната стварност, со *попраќа и наспојување на дејствувачка естетика и објективна вистина* во книжевното дело и за него. Врвот на овој влог е есејот/статистата „Развитокот и значењето на една нова наша книжевност“, со „естетски и книжевноисториски ат-

рибути на литературен манифест“ (Друговац 1990: 183), во кој, како што истакнува Друговац, чувствувајќи ја хегемонијата на другите, модернистички и ултрамодерни манифести на својата литературна епоха. „Рацин се определил за една напoлно своја и специфично македонска естетска програма“ (Друговац 1990: 184) – текст со кој „сигурно се удираат темелите на македонската современа книжевно-критичка мисла“ (Мојсова-Чепишевска 2021: 175).

Оттука, во Рациновите критичко-есеистички текстови препознаваме и целосна поетичка, книжевна платформа, во која има визија за книжевната стварност и за книжевниот развој втемелена на неговото разбирање на *дејствувачката естетика* и на *објективната висина*. Но, ако имаме предвид и други текстови од неговата публицистичка и есеистичка актива, како на пример, „За поправилно сфаќање на нашето минато“ и „Македонската народна песна“, од кој, за жал, зачувана само одломка, препознаваме и зародиш на естетска платформа воопшто на културниот развој во национални рамки.

Се чини дека сето ова се тези што зад себе отвораат и дополнителни прашања. Но, кон нив не може да се надврзе уште едно прашање-дилема. Самниот факт што станува збор за книжевна критика која, и покрај нејзината важност во нашиот книжевен контекст, сепак, е скромна по обем, при што некои од текстовите се дел од оставината на Рацина без објава во моментот на нивното создавање, упатува кон констатација дека, сепак, не може да се перципира како пројава што, самата по себе, во тој формат можела да изврши сеопфатно влијание на димензионирањето на книжевната стварност. Но, како би бил димензиониран повоениот развој на македонската книжевност, ако Рациновиот живот не завршеше во јуни 1943 година и ако Рациновата критичарска актива, а со тоа и рациновски сфатените *дејствувачка естетика* и *објективна висина*, беа конститутивен елемент на македонската книжевна стварност по ослободувањето?

Користена литература

- Друговац, Миодраг. 1987. „Појава на македонската критика“. *Македонската литературна наука за Рацин*. Скопје: Наша книга, 40–49.
- Друговац, Миодраг. 1990. *Историја на македонската книжевност: XX век*. Скопје: Мисла.
- Конески, Блаже. 1987. „Богомилите од Коста Рацин“. *РАЦИН. Пријози I*. Скопје: Наша книга, 95–99.

- Мојсџова-Чепишевска, Весна. 2021. „Рацнновите есен – судбоносна фаза во националното созревање“. *Конески како тесстимент*. Скопје: Матница македонска, 165–176.
- Рацнн, Коста. 1987 (1). „Ангелко Кретиќ пред судот на Ж. Пламенац“. *Проза и публицистика*. Скопје: Наша книга, 154.
- Рацнн, Коста. 1987 (2). „Блазирани глупости за насмевката на Мона Лиза“. *Проза и публицистика*. Скопје: Наша книга, 159–160.
- Рацнн, Коста. 1987 (3). „За поправилно сфаќање на нашето минато“. *Проза и публицистика*. Скопје: Наша книга, 102–103.
- Рацнн, Коста. 1987 (4). „Развитокот и значењето на една нова наша книжевност“. *Проза и публицистика*. Скопје: Наша книга, 167–169.
- Рацнн, Коста. 1987 (5). „Реализмот на Ангелко Кретиќ“. *Проза и публицистика*. Скопје: Наша книга, 155–158.
- Рацнн, Коста. 1987 (6). „С. Галогожа: „Новеле“. II издање – Загреб, 1931“. *Проза и публицистика*. Скопје: Наша книга, 80.
- Рацнн, Коста. 1987 (7). „С. М. Штедимлија: Скидање маске, Загреб, 1931“. *Проза и публицистика*. Скопје: Наша книга, 89–90.
- Рацнн, Коста. 1987 (8). „Теорија на одразот и уметничката литература“. *Проза и публицистика*. Скопје: Наша книга, 161–165.
- Рацнн, Коста. 1987 (9). „Уметноста и работничката класа“. *Проза и публицистика*. Скопје: Наша книга, 166.
- Старделов, Георги. 1981. *Меѓу литературата и живоото*. Скопје: Култура.